

XX века, еще раз подчеркнем следующее. Аллюзии и цитаты и в том и в другом случае могут служить в руках автора **приемом** для утверждения нужной ему идеи (сюда можно отнести и разрушение привычных оппозиций в трактовке мира). Но основная функция «чужого слова» у постмодернистов – это создание текста как такового, текста, который сам осознает себя текстом, ссылается на самого себя, наслаждается своей игрой с читателем.

Библиографические ссылки

1. *Грин Г.* Собр. соч. в 6 т. / Г. Грин. – М. : Худож. лит., 1992–1996. – Т. 2, 1993.
2. *Грин Г.* Наш человек в Гаване. Тихий американец / Г. Грин. – М. : ИЛ, 1959. (Перевод «Тихого американца», сделанный для этого издания Е. Гольшевой и Б. Изаковым, представляется нам предпочтительней, чем тот, который включен в шеститомник).
3. *Новиков В. И.* Постмодернизм и культура. Материалы «круглого стола» / В. И. Новиков // Вопросы философии. – 1993. – № 3.

Надійшла до редколегії 07.02.2013 р.

УДК 821.111 – 31.09«15»

Н. І. Власенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МОДЕЛІ ЖАНРОТВОРЕННЯ І МАТРИЦІ ТЕКСТОПОРОДЖЕННЯ: ВЗАЄМОВИЗНАЧЕННЯ В ІНТЕРДИСКУРСІ РОМАНУ ДОБИ ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ

Розглянуто принципи рефлексивного оформлення жанру і тексту, актуалізовані сучасним літературознавством, виявлено способи їх категоріального співвіднесення, задані конфігурацією взаємовпливів і противаг новітніх парадигм літературної рефлексії, визначено «абрис» сполучення жанрових і текстуальних «параметрів» літератури в інтердискурсивному «середовищі» традиціоналістського роману.

Ключові слова: жанр, текст, роман, естетика, поетика, жанрова генеза, моделі жанротворення, матриці текстопородження, діалог.

Рассмотрены принципы рефлексивного оформления жанра и текста, актуализированные современным литературоведением, выявлены способы их категориального соотношения, заданные конфигурацией взаимовлияний и противодействий новейших парадигм литературной рефлексии, определены «очертания» сопряжения жанровых и текстуальных «параметров» литературы в интердискурсивной «среде» традиционалистского романа.

Ключевые слова: жанр, текст, роман, эстетика, поэтика, жанровый генезис, модели жанрообразования, матрицы текстопорождения, диалог.

The principles of the reflective formation of genre and text actualized by the modern literary criticism in the configuration of mutual influence and counteraction of its paradigms, the frames of the connection of genre-forming and text-creative parameters in the inter-discourse surroundings of the romance are defined.

Key words: genre, text, romance/novel, aesthetics, poetics, genre genesis, genre-forming models, text-creative matrix, dialogue.

«Умови можливості» (М. Фуко) подолання – у процесі «перечитування» історії роману – «діалогічної безвиході» (М. М. Бахтін) його «метанаративу», «за-

мкненого» на «фіналізації» першопринципу «невідбутного» жанру¹, виявляються за усвідомлення – на тлі літературознавчого «розкриття» епістемологічних «кодів» кінця ХХ – початку ХХІ ст.² – «вичерпаності» критеріїв «валідності метамови» (Р. Барт), установлених щодо «метатекстуального» «переписування» літератури при «розмиканні» жанрової теорії, «зосередженої» на літературних «знаках» світоглядного «монологізму»³, в текстологію, «розсіяну» в її «слідах» у «полілозі» смислопородження.

¹ Її суть «висвічується» і в історико-теоретичних характеристиках історичних типів роману, вирізнених за стильовим критерієм, зокрема, в тому визначенні преціозного роману бароко, в якому він постає як «метажанр, тобто як перше випробовування *жанрової безкінечності* роману, що до кінця відкрилась лише в ХІХ ст.» (С. С. Аверинцев) [13].

² Йдеться про реалізацію на теренах літературної рефлексії смислотвірного ресурсу концептів епістемології, кодифікованих при «зрушенні» когнітивного осереддя суб'єктивності, трансісторично усталеного «метафізичними презумпціями» (Ж. Дерріда), на історичній «сцені» заснування типу мислення, «самопроголошеного» «постметафізичним». «Заборона на метафізику» (Б. Мак-Хал), запроваджена в ході обгрунтування «доконечної» розбіжності сенсу і буття, обертається проблематизацією самих спростувань ціннісно-спрямованого узагальнення знанневих «фрагментів», «викритого» в його «метафізичності» при переорієнтації пізнання на одиничне: настанови на уціліснення образу світу, «завершеного» в його «істинності», заперечуються як здійсненні шляхом ствердження безнастанності розрізнення означень нон-фінального, виявленої «іграми істини» (М. Фуко), в якості «остаточного» пізнавального досвіду, визначального для надання статусу «проблематичного» і фрагментарності як «емпіриці» знання, і нон-фінітності як «трансцендентальності» смислопородження. За такого «ненавмисно-подвійного» кодування граней когнітивності позиція суб'єкта зміщується з дискурсивної простороні, обмежуваної «висловленням» раціональності, «вичерпаної» нею, в темпоральність інтердискурсу, подовжувану «виголошеннями» невідбутнього сходження виокремлених мисленевих логік. Відтак на «осьовому» «векторі» суб'єктивного становлення тактика «делегітимації мовних ігор» (Ж.-Ф. Ліотар), налаштована на «розмикання» раціоналістичних «обрамлень» дискурсивності, розбудовується у «стратегію взаємності» (Дж. О'Нілл), націлену на «прирошення» смислів поза ними – на самих «лініях» семіотичної «дистанції» між «своїм» і «чужим» – при її аксіологічному скороченні. Здійснюваним оновленням співвіднесеності «Я» з «Іншим» уможливується переростання традиційної – методологічно зорієнтованої – взаємодії науки про літературу з філософією у включення її новітніх і «осучаснених» категорій в якості пре-конструктів у літературознавчий дискурс, спрямований на осягнення багатозначності художнього слова як основи порозуміння у часопросторі смислотворення. У цьому осередку його «діалогізації» сучасне літературознавство накопичує потенціал для «перевершення» власного новонабутого статусу, закріпленого у характеристиці його як «форми філософського пізнання в постмодерністську добу» (С. С. Аверинцев). На фоні зміни головної презумпції постмодернізму зі «смерті суб'єкта» на його «воскресіння» рефлексивні «координати» історико-літературного процесу постають «параметрами» усталення ціннісного «осердя» «комунікативного повороту культури» (М. А. Можейко), де освоюються «виміри» суб'єктної самоідентифікації, «замкнені» епістемологічними «межами».

³ Виділення «монологічного» та «діалогічного» типів світобачення було здійснене, як відомо, в 1930-х рр. М. М. Бахтіним на засадах осягнення «мови» як «свідомості», уможливленого сполученням «настанов» історичної поетики з екзистенціалістськими «позиціями» філософствування. Покладена в основу двох чи не найбільших бахтінських здобутків – концепції «діалогічності» романного слова [5] і досвіду «діалогізації» визначення самого «внутрішнього діалогу» («висловленої» розходженням – співвіднесенням його естетичного та поетологічного «планів» [5]), трансісторична типологія світогляду, виведена за «грані» антиномій Єдиного та Множинного (основоположної для закладання «рубежів» знання), охоплюється лише в її змістовій «поверхні» при постструктуралістській «радикальній переактуації» (Ю. Крістева) «висхідного» розуміння романної «діалогічності» [19], залишаючись проігнорованою в її смисловій «глибині» в цьому пізнавальному контексті завдяки ствердженню в ньому «доконечності» розмежування «свого»

Романний «метанаративний» «контрапункт» локалізується «на перетині» «векторів» історико-теоретичного узагальнення форми жанру з «лініями» історико-літературної конкретизації чинників і складників його становлення, утворюючись «протидією» роману, «інспірованого» «тривалістю» аксіологічного «віддалення» пізнавальних «рубежів», власному «коментарю», «ініційованому» їх «метамовними» – літературно-рефлексивними – «наближеннями».

На двохтисячолітньому шляху романного жанру його семантична «глибина» «випикується» поетикальними відтвореннями інтерсуб'єктної ціннісної горизонталі, що і «зрушує», і «підтримує» епістемічні вертикалі, які розбудовуються рефлексивною свідомістю в ході осягнення співвіднесеності «свого» з «чужим», супроводжуваного «поляризацією» смислородження (заснованою на розмежуванні – при визначенні «порогів» пізнання – «логіки тотожності», видозмінюваної «історизацією» світогляду, та «логіки розбіжності», варійованої його «модернізацією»). Однак художньо-творчі «етичні вчинки» (М. М. Бахтін), втілені в «подіях» історії роману, «прочитуються» його рефлексією – протягом її п'ятисотлітнього «проростання» в царині літературної теорії – лише у тих фрагментах жанротвірної естетизації суб'єктного становлення, котрі сполучаються на його смисловій «поверхні» з поетологічними обґрунтуваннями «доконечності» романної форми як способу безнастанного митецького осягнення розрізненості «Іншого» в самоототожненні «Я». Так означаються «грані» осмислення жанру, встановлені й на «історизованих», і на «постісторичних» епістемологічних засадах.

У «великому часі культури» (М. М. Бахтін) «спротив» процесуальності безпосередньо-творчого формування романного жанру результатам його рефлексивно-опосередкованого усталення знаменує зміну поетологічної домінанти художньо-словесної творчості на переході від традиціоналізму до історизму – надання цього статусу самій категорії автора на противагу жанровим і стильовим категоріальним відповідникам. Так виокремлюються і русло завершення нормативної поетики і традиційної риторики [Див.: 6; 9], і «рчище» започаткування «історизованих» парадигм науки про літературу – терени літературної рефлексії, визначальні для звуження «горизонтів» генези роману до «обріїв» поетикального «передування» і поетологічної «наступності» його різновидів.

і «чужого» (можливого лише за «іншомовної» «монологічної» налаштованості суб'єкта) в нон-фінальній семіотичній процесуальності. Тільки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. протиставлення «монологу» та «діалогу» як першоначал свідомості набуває загальнометодологічної значущості для всіх царин гуманітаристики, залучених у розбудову «діалогіки» (термін, концептуалізований Е. Левінасом і включений в науковий «обіг» інтерпретаторами його філософського доробку) – міждисциплінарної сфери осучаснення культурного простору на «ґрунті» комунікації. У його «рчищі» (започаткованому постмодерністським «руслом» осмислення сучасності як «пост-історії» (А. Гален – Дж. Ваттімо)) в емпіриці формування суб'єктивності віднаходяться «краї» її трансценденції, засадної для усталення світоглядного монолізму в «перериваннях» смислотвірної взаємодії «Я» з «Іншим» ціннісно-зорієнтованими подоланнями фрагментарності пізнання, спрямованими на встановлення «фінального» принципу об'єктивації істинного. У ході «заміщення» трансцендентальної моделі суб'єкта емпіричною означаються історико-культурні «рубікони» «монологічної» матриці світосприйняття. Оформлений метафізичним мисленнєвим єднанням світобудови на традиціоналістській культурній «ниві», а у процесі становлення посттрадиціоналістської ментальності виявлений «діалектичною» «логікою тотожності» (визначальною для «історизованої» епістемі), такий спосіб трансісторичного впорядкування рефлексивної свідомості «приховується» (але не долається) – при її історичному усталенні за межами традиціоналізму – «постдіалектичною» «логікою розбіжності» (втіленою у «постісторичному» типі знання), опиняючись під «загрозою» спростування «на сходженнях» цих шляхів смислородження (ознаменованих утворенням – при їх означенні – «похідних» концептів епістемології).

У культурному просторі, «переакцентованому» сприйняттям сучасності як «кінця Історії» (Ф. Фукуяма) «граничне» розширення «виднокола» становлення жанру забезпечується «прирівнюванням» його формотворного начала до способу «текстопородження» (Ю. Крістева). Таким «переносом значення» естетична співвіднесеність романних модифікацій нівелюється до їх семіотичного розрізнення.

Первинне «обмежування» жанрового простору роману, засноване на «вичерпуванні» жанру його «тематичними» традиціоналістськими різновидами [Див.: 16; 18], відбувається при сходженні рефлексивних «координат» романотворення з теоретичними «вимірами» красного письменства, що «наснажується» виявленням історичної змінності його законів, забезпеченому пізнотрадиціоналістською «деканонізацією» «сталих» жанрів. Темпоральне «обрамлення» жанрового становлення, яке стає «остаточним» для «укорінення» історизму на «ниві» вивчення літератури, ґрунтується на зведенні принципів жанротворення до способів модального оформлення посттрадиціоналістських романних модифікацій, здійснюючись при усталенні – в Новий і Новітній час – «параметрів» «універсалізації» роману, котрою уможливується осягнення нон-фінітності Тексту при «відстороненні» від самої категорії жанру. Поміж цими «рубіконами» романної «мета-дескрипції» і пролягають шляхи «історизації» мислення, що набувають втілення у досвідах теоретизування щодо роману, значущих для «розмикання» його рефлексії у сферу *вивірення* етико-естетичних критеріїв смислотворення відношеннями «свого» і «чужого» (від Дж. Чинціо та Дж. – Б. Пінья [2; 3] до Гегеля [10] і М. М. Бахтіна [5]). Тож саме у рефлексивно-опосередкованому «плані» генези романного жанру формується таке співвіднесення літературно-творчих аспектів самоідентифікації суб'єкта та її раціоналістичних засад, у ракурсі якого теоретичне включення роману в жанрову систему літератури розглядається як центральна «подія» історичного «переходу» від «ейдетичної поетики» до «поетики суб'єктивної модальності» (С. Н. Бройтман).

У контексті обґрунтування «універсальності» романного жанру (Ф. Бланкенбург, Ф. Шлегель, Г. Гегель, М. М. Бахтін, О. В. Михайлов), котра виявляється, як відомо, при порівнянні роману з епосом, його «наступник» постає тією поетологічною формою, що забезпечує «зовнішню» – засадну для культури – нескінченність суб'єктного становлення в його поетикальних «об'єктиваціях» через його «внутрішню» – значуще для набуття персональної самоідентичності – «завершення», засноване на естетизації зрівняння «свого» та «чужого». Відтак романний жанр рефлексивно «фіналізується» у власній модальній першооснові виявленням її причетності до невідбутності суб'єктивного, означуючись у «двомірній» співвіднесеності зі своїм традиціоналістським аналогом, оформленим у його тематичному первоначалі його злукою з усталеністю об'єктивного. Роман дистанціюється від епосу в темпоральності встановлення формотворного начала, але зближується з ним у просторі уціліснення жанрової форми через «вимірювання» здійсненності «художнього висловлювання» повнотою створюваного ним образу реальності. У цей спосіб естетична «невичерпність» романної модальності, основоположна для безнастанного становлення жанру, «замикається» «доконечною» поетикальною «формалізацією топіки» (С. С. Аверинцев) роману, якою самій його формі надається телеологічний характер, а отже – і «завершальність».

Таке протиставлення естетики і поетики романного жанру і здійснюється, і «приховується» в руслі втілення тих настанов літературної рефлексії щодо нього, котрі, актуалізуючись «на позиціях» оформлення класичного історизму, поєднують різні сторони суб'єктивності у «параметрах» романотворення завдяки заснуванню «органологічних» моделей жанрового становлення – його історично перших «лінійно-телеологічних» матриць (Ф. Бланкенбург, Ф. Шлегель). У рішенні «проблеми роману», що пропонується Г. Гегелем на підйомі «історизованого» пізнання, ініційованому його власним «завершенням» «діалектики», вияв-

лене розходження естетичних і поетологічних «вимірів» жанру постає в діалектичному «знятті» [10], а при долученні теорії роману до «модернізації» «історичного» підходу» «висвітлюється» в концепції романного жанру, яка розробляється М. М. Бахтіним на «грунті» рефлексивного співвіднесення «відкритих» і «закритих» моделей «внутрішнього діалогу» [5] (котре відтворюється О. В. Михайловим при визначенні стильових «координат» жанрового «універсуму» [17]).

Дилема «універсального» жанру, означена на «лініях» теоретизування щодо роману, віддзеркалюється у «багатовекторності» репрезентацій його формування «на фоні» історії літератури. В тому «річищі» осмислення історичного руху жанру, що спрямовується на його поетологічні орієнтири, задані романною теорією, і стверджуються, і проблематизуються «спрощено-поступальні» матриці реконструкції жанротворення. Амбівалентність їх запровадження на цих теренах виявляється як у «зсувах» «хронології» жанрового генезису, зумовлених і «зрушеннями» його «старту»,⁴ і «перериваннями» континуальності становлення роману,⁵ так і в «розшаровуваннях» його жанрового простору, спричинених вирізненням у темпоральності усталення романної форми його «магістралі» та «маргінальних» путівців на тлі «прирошення» «генеалогії» жанру.⁶ У контексті з'ясування історичної конкретики тих конститутивних принципів роману, які дістали теоретичне узагальнення, відбувається переміщення предметного «центру» жанрової рефлексії. Він «зсувається» із трансісторичної змінності жанру на відмінності його локально-історичних різновидів, із загальних законів жанрового становлення на його **конкретно-історичні закономірності**, виявлені у генезі, історичній типології та еволюції романних модифікацій⁷.

Таким «самооновленням» «настанов» дослідження роману інспірується їх подальше віддалення від засад репрезентації історичного руху жанру, методологічно

⁴Знаменним у плані «всвічування» підстав розбіжності темпоральних «локалізацій» заснування жанру (від античності до Нового часу) у його рефлексії став «діалог про роман» між М. М. Бахтіним та В. В. Кожиним, відтворений автором першого в радянському літературознавстві спеціального дослідження генези романного жанру (див.: [15]).

⁵Означення «дискретності» формування романного жанру варіюються, як відомо, від пізньотрадиціоналістського протиставлення «старих» і «нових» романів у їх конститутивних принципах, в Новий час термінологічно «закріпленого» в рефлексивному «вимірі» жанрової генези завдяки виведенню за «рамки» становлення англійської романістики англійської опозиції “romance – novel” (відображеної, наприклад, у розмежуванні «двох епох» роману, здійсненому О. М. Грінцером), до ствердження численності романних прецедентів (найбільш послідовно втіленого в концепції «чотирьох народжень роману», розробленій Б. А. Грифцовим) та «ускладнення» еволюційних «параметрів» історії романного жанру виявленням в ній «революційного моменту», який пов'язується зі «зламом» романічної традиції (уцілісненої збігом «високих» різновидів традиціоналістського роману, при їх усталенні поетикально «відособлених», у формативній для них естетизації співвіднесення ідеального з реальним), що ознаменував оформлення «низових» модифікацій жанру в період пізнього традиціоналізму (зокрема, в «координатах» історичного руху романного жанру, заданих варіантом історичної поетики роману, створеним Є. І. Мелетинським).

⁶Своєрідним «рубіконом» цієї стратифікації стало вирізнення «першої» (відзначеної «монологічною витриманістю стилю») та «другої» («двогосолої і двомовної») стилістичних ліній європейського роману, здійснене М. М. Бахтіним у ході доведення «діалогічності» романного слова.

⁷Результатами відмови від «невідворотно» телеологічного ототожнення цілісності романного жанру з універсально-історичною єдністю принципу його становлення і способу структурування жанрової форми стали, зокрема, ґрунтовні дослідження внутрішньожанрової типології середньовічного лицарського роману, створеного у Франції (А. Д. Михайлов), генезису, поетики і жанрової системи французького роману рококо (Н. Т. Пахсар'ян), еволюції історичного роману Франції (Н. А. Литвиненко).

погоджених із класичним історизмом. Тим самим задається перспектива «взаємо-випробовування» «історизованих» та «постісторичних» парадигм науки про літературу, котрим уможлиблюється узагальнення «теоретичного статусу інтертекстуальності» (Г. К. Косиков).

За усвідомлення історико-літературної «валідності» інтертекстової теорії «вісь» ретроспекцій формування роману, «налаштованих» на конкретизацію «подій» його становлення, зміщується із рефлексивного відтворення естетичних «глибин» «укорінення» жанру *в часі культури*, «засвідченого» «невідбутньо-сучасними» етичними орієнтирами суб'єктивності, до відстеження продуктивних – для окремих жанрових зразків – зв'язків між текстами *в культурному просторі*, означених на їх поетикальній «поверхні» як «сліди» співвіднесення «Я» з «Іншим». Супроводжуване контекстуальним «обмежуванням» концептів усталених «метамов» літературознавства⁸ на фоні «узвичаєння» його «дещо варварських неологізмів» (Н. П'єге-Гро) і декларацією «анахронічності» наукових «позицій», «націлених» на виявлення «першоджерел» і «доконечних» «чинників» романного жанру⁹, осмислення роману як типу тексту розгортається у встановленні його «безнастанних» відношень з іншими текстовими різновидами (на «активному фоні» «дисемінації» «класичного» варіанта історико-генетичного підходу, запровадженого О. М. Веселовським [8], та «версій» теорії Тексту, розроблених Ю. Крістевою [див.: 19] і Р. Бартом [4]). Історичний рух роману при «прирошенні» його рефлексії на «ниві» «текстопородження» постає у новому «світлі», «обрисовуючись» як процесуальність дискурсивного оформлення жанру в його інтердискурсивному «середовищі».

У ході рефлексивного впорядкування історії романного жанру дискурсивно-текстовими зв'язками, «відстороненими» від жанротворних відношень, бачення рельєфу романного «поля висловлювання» усталюється у «супротивних» ракурсах, що зумовлює розходження «нововведених» критеріїв тлумачення «слова в романі». З одного боку, завдяки розширенню романної «генеалогії» (в «узагальненому» – погодженому з концепцією історичної «подійності» М. Фуко [22] – розумінні її як сукупності дискурсивних «умов можливості») суттєво уточнюються наукові уявлення про абрис і засади основоположного для роману сполучення «свого» з «чужим», а відтак і набувають «двовимірного» – «синхронічного» і «діахронічного» – «індуктивного» спростування «кумулятивно-телеологічні» моделі генезису романного жанру, у «відштовхуванні» від яких, власне, і започаткувалась сфера його історико-теоретичного долучення до «синергетично-дискретних» матриць становлення¹⁰.

Однак, з іншого боку, літературно-творчі «координати» романного діалогу істотно звужуються при тому «закріпленні» «діалогічних» «параметрів» оформ-

⁸ Яскравим «унаочненням» «обох сторін» такого «розмикання» категорії жанру в динаміку «текстопородження» є «діалогізація» співвідносності *тексту і жанру* в заключній частині «Вступу до архітексту» (1972) Ж. Женетта, де і при поновленні – на «виході» історії літератури в теоретичну поетику – проблеми визначення романного жанру, і при її знятті – у зверненні літературної критики до «ось цього роману» як до «окремого тексту» – саме текстове оформлення «замикається» на архітекстуальності [12, с. 337–339].

⁹ Цей погляд усталюється, зокрема, і на теренах вивчення елизаветинської романістики, «відволікаючи» дослідження її генези від пошуків «першого прецеденту» новочасного англійського роману [див.: 24–29].

¹⁰ Виявлені і в крістевському та бартівському доведеннях «гетерогенності» та «гетерономності» Тексту, і у фукольдінському обґрунтуванні «розривів» епістеми та розбіжності «подій» історії, такі «формули» гуманітарного пізнання набувають «міжпарадигмальної» історико-філософської «фундаментальності» за підтримки «позицій» постмодерністської філософії щодо «розгалужених» процесів, у власному перебігу визначених самоорганізацією в аструктурному середовищі, «настановами» синергетики на побудову теорії нелінійних динамік [див.: 20; 22; 27].

лення естетики роману, котре здійснюється завдяки виявленню «відкритості» перспектив трансформації поетики жанру, означених амплітудою «коливань» його рефлексії між методологічною «невичерпністю» «одноразового прочитання» тексту (Р. Барт [4]) і методичними «рамками» стратифікацій його «написання» («вичерпаних» інтертекстуальними відношеннями співприсутності та деривації (Н. П'єге-Гро [19]). На «полюсах» дедукції «законів» інтертекстології¹¹ рефлексивне співвіднесення романного і текстового «вимірів» літератури призводить до «відволікання» самого роману від принципів жанротворення, що й усталюючись, і змінюючись у художньо-словесній практиці, забезпечують і поетикальне «звершення» романного слова, й естетичну нескінченність романотворного «висловлювання», а, набуваючи теоретичної оформленості, розбудовуються в поетологічне «підґрунтя» встановлення «обох сторін» романної «діалогічності».

Відповідно при «відкритті» «меж» «текстологічного» осягнення роману усвідомлюється продуктивність «взаємовивірення» його історії та теорії, заснованого на осмисленні – в орієнтації на «розгалуженість» історико-культурного руху – «теоретичної роботи» як «раціоналістичного вираження рефлексії над прийнятою технікою пояснення, підставами генералізації (= схематизації)» мови наукового опису [11; с. 81]. Так у «взаємовипробуванні» «історизованих» та «постісторичних» течій літературознавчої думки, що відбувається у царині освоєння романного жанру, задається новий – «скерований» на подолання «обмеженості» жанрового «метанаративу» – напрям їх «діалогізації», на якому на «виднокіл» предметно-методологічного «самовизначення» науки про літературу повертається проблематика, котрою акцентується неусталеність – на «горизонтах» реконструкції історичного руху роману – його модифікацій, «віддалених» від «обривів» теоретичної репрезентації жанрової форми, виявлених при узагальненні конкретно-історичних варіантів романної поетики як втілення естетики жанру.

Відтак актуалізується необхідність оновлення літературознавчого інструментарію історизму на теренах відкриття – в інтердискурсі роману – сполучуваності «параметрів» літературного і літературно-творчого самоототожнення «Я», визначених в історичних типологіях мистецтва слова (побудованих на шляху розробки «проблеми еволюції поетичної свідомості та її форм» (О. М. Веселовський)), з літературними «координатами» розрізнення «Іншого», виявленими теорією Тексту (в ході руху «від «безкінечної герменевтики» до поетики» (Г. К. Косиков)). Тож «розгалуження» історико-теоретичної рефлексії при осягненні «граней» романної змінності, відзначеному «стиранням» «слідів» мисленнєвої «монологічності», спонукає до реалізації потенціалу «взаємоприродження» жанрових і текстуальних «вимірів» роману на засадах «діалогізації» літературознавчої думки.

«Вихід» науки про літературу за «межі» світоглядного монолізму, стверджені «діалектичною» «логікою тотожності» і «приховані» «постдіалектичною» «логікою відмінності»¹², відкривається при зіставленні основних для сучасного

¹¹ Термін, запроваджений в літературознавчий «обіг» «поза межами» франкомовної теорії Тексту Г. К. Косиковим [див.: 14].

¹² «Свідчення» марності пересторог «радикально недіалогічних співрозмовників» (С. С. Аверинцев), «розпорошені» в інтердискурсивному полі комунікації, «зосереджуються» – як «знаки» її продовження «на виходах» за виявлені пізнавальні «рубежі» – у визначеннях «крайнього досвіду» персональної самоідентифікації, запропонованих постметафізичною епістемологією. Постаючи – на «грунті» запровадженого нею погодження «логіки тотожності» і «логіки розбіжності» – *трансгресією суб'єктивності в «неможливе»* – в «рамках» її існування – *становлення* [22] (обґрунтування «безкінечності діалогу» М. Бланшо, «генеалогія» М. Фуко, *ототожненням трансцендентності пізнання із «беззапитною» близькістю «Я» й «Іншого»* [27] («етична феноменологія» Е. Левінаса), *ідентифікацією «самості» як «інакшості»* [20] («практична філософія людини» П. Рікера), проходження семіотичної дистанції між «своїм» та «чужим», основоположне для

літературознавства способів метаопису літературно-творчого процесу, що протиставляються у «доконечних» критеріях обґрунтування форм його об'єктивації – самототожності «Я» (відображеній у жанровій структурованості) та множинності «Іншого» (віддзеркаленій у текстовій «гетерогенності»).

Ресурс «взаємовизначення» цих підходів до літератури виявляється при їх «зосередженні» на встановленні «параметрів» змінності співвіднесення «свого» та «чужого» у сфері художньо-словесної творчості. Відбуваючись на новоутворених «полюсах» літературної рефлексії – в історичній поетиці і в «постісторичній» теорії Тексту, такий «зсув» предметного «осердя» науки про літературу обертається рефлексивним усталенням її «діалогічності», яке здійснюється в ході «погодження» «координат» визначальної для нього взаємодії «Я» з «Іншим», поновлених «по обидва боки» суб'єктного становлення – при узагальненні закону зміни поетологічної домінанти (котрим «розмикаються» «рамки» історико-генетичної «спадковості» форм і категорій мистецтва слова) та при конкретизації архітекстуального впорядкування текстової «рухливості» (що «обмежовує» її інтрадискурсивними відношеннями). У «взаємовисвітленні» історико-поетологічних типологій художньої свідомості (С. С. Аверинцев, М. Л. Андрєєв, М. Л. Гаспаров, П. О. Грінцер, О. В. Михайлов [13] ; С. Н. Бройтман [7]) і концепції архітексту (Ж. Женетт [11]) виявляється «осередок невизначеності», який локалізується «у зоні зближення» їх «осьових» векторів. Той із них, котрий розпростороє об'єктову царину історичної поетики, «скеровується» на розрізнення історично змінних поетологічних настанов щодо літературно-творчої самоідентифікації суб'єктивності, що на «фоні» співмірності «свого» та «чужого», висхідної для її самоусвідомлення у культурному діалозі, постають «ініціативами» визначення естетичного статусу «Іншого» (ототоженого в історії літератури і зі стилем, і з жанровим, і з власне авторським її началом).

Відповідна лінія розбудови теорії Тексту, прокладена в ході аналітичного звуження сфери його інтерпретації, спрямовується на співвіднесення трансісторичних «абрисів» архітекстуальності (модальних, тематичних та формальних жанрових детермінант), опановуючи його як спосіб і «приборкання», і «посилення» «передсуб'єктної» «стихії» смислопородження, котрий зв'язками, що включають текст в різні типи дискурсу, означає інтердискурсивне «середовище» виокремлення «позицій» «Я» у «художніх висловлюваннях», долучаючи до його апріорних лінгвістичних форм «свідомі» естетичні критерії. «Діалогічною» сполучуваністю встановлених таким чином ракурсів бачення історико-літературного процесу закладаються засади спростування і «лінійних», і «дискретних» його моделей, проблематизованих на тлі осягнення історії як «потоків, в якому ніщо не обмежується і не відособлюється, а все переходить одне в інше...» [Цит. за: 1, с. 5]. Однак водночас виявляється і неусталеність тих матриць співвіднесення трансісторичних та локально-історичних аспектів літератури, що уможливили б осмислення «реального стану» жанрів, для котрого нормою є їх «певна невизначеність і текучість... і в зв'язку цим певна жанрова своєрідність, так би мовити – *жанрова первозданність*, оригінальність кожного окремого літературного твору» [21, с. 81].

Таким «розширенням» проблемного «виднокола» сучасного літературознавства задається сходження його методологічних «горизонтів», що відкриваються при долученні літературної рефлексії до оформлення «діалогіки», з «обрядами» «взаємовивірення» історії роману та його теорії, на яких «випробовування» романного і романотворного діалогу і «діалектичною» «логікою тотожності

становлення суб'єкта, розкривається – у взаємодоповнюваності таких її подолань-поновлень – і як втілення безнастанної «діалогізації» смислопородження, і як доведення невичерпної «справжності суб'єктивного» (М. А. Можейко).

ті», і «постдіалектичною» «логікою розбіжності» обертається неусталеністю як просторово-часових «контурів» становлення жанру, так і «динамічних констант» (О. В. Михайлов) його форми на тлі ствердження «головної ролі» романного жанру на «авансцені» літератури і за подолання «метанаративних» «рамок» її сприйняття.

«Метамовне» оформлення процесуальності жанротворення, засноване на виділенні і співвіднесенні його атрибутів, характеризується амбівалентністю їх означення, котрою задається «діалогічність» теорії жанрів, основоположна для її взаємодії з текстологією.

З одного боку, «архітектоніка» жанрового усталення і забезпечена нею «комплектація» жанру як літературної форми узагальнюються у своїх трансісторичних параметрах збігом на теренах їх визначення творчих настанов та рефлексивних позицій, «розсіяних» в інтердискурсивному «середовищі» літератури, завдяки чому «зміцнюються» просторові «кордони» красного письменства. Чи не найбільш «знаковим» для сьогодення виявленням такої «суголосності» стало взаємовіддзеркалення тих ретроспекцій основних «акцентів» її «висловлення» – від «ієрархій» Платона й Аристотеля до «синтезів» Г. Гегеля і М. М. Бахтіна, – які розбудувались у метатекстуальні «координати» таксономії «генезис / структура», значущі для зближення протилежних напрямів «осучаснення» літературознавчої диспозиції. Йдеться про «варіабельну» жанрову модель, усталену Н. Д. Тамарченком «на ґрунті» теоретичного «прирошення» історико-поетологічної парадигми літературної рефлексії [21], й «інваріантну» матрицю архітексту, оформлену Ж. Женеттом при «налаштуванні» інтертекстології на проблематику трансісторичного впорядковування міжтекстової взаємодії, актуалізовану «на переході» від структуралізму до постструктуралізму [12].

У «полі взаємотяжіння» *репрезентації* трієї структурованості жанру (ствердженої сполучуваністю ситуативно-мовленнєвої, змістової та власне формальної «фокалізації» жанрового «метанаративу») як «підмурку» й усталення, і трансформації жанрів та *реконструкції* тріади їх трансісторичних детермінант (доведеної відволіканням від історичних «обріїв» теоретизування щодо жанрової організації його предметних «осередків» – модальності, тематики та «формалізації» їх сходження) як архітекстуальної – закладеної сукупністю відношень тексту і дискурсу та засадної для неї – основи текстопородження *тривимірна впорядкованість* і становлення жанрів, і самих жанрових форм постає конструктом, в котрому втілюється «сурядність» «глибинних» і «поверхневих», «трансцендентальних» та «емпіричних» планів смислопородження, що оформлюють «рельєф» його літературної площини.

З іншого боку, історична конкретика встановлень «потрійної» спрямованості ліній генези жанрів художньої словесності та відповідної орієнтації векторів структурування їх форм, виявляючи через зміщення «стрижня» цих процесів «контури» і підвалини естетизації мисленнєвих логік, розмежованих у просторі культури, і тим самим «висвічуючи» «рубежі» епох, виокремлених у часі усталення літератури, «затінюється» розбіжністю і здобутків художньо-словесної практики на «ниві» жанротворення, і досвідів рефлексії над ним. На такому підґрунті відбувається безнастанна проблематизація і «межі змінюваності» жанру, і «міри рухливості» «осереддя» його становлення. Трансісторична «відкритість» «полілогу» їх визначень, виявлена «артикуляцією» «текстопородження», уможливає «історичне» зближення літературознавчих настанов, взаємовіддалених у романному «інтердискурсі»: на порубіжжі ХХ–ХХІ ст. сходяться лінії осягнення «невідбутньої» жанрової форми як поетологічної моделі, котрою усталюються принципи поетикальної розбудови діалогу «голосів» реальності, та «вектори» осмислення роману як семіотичної матриці, яка встановлює текстуальну «невичерпність» «багатоголосся» дійсності.

«Абрис» взаємодії інваріантів рефлексивного усталення **жанру** і **тексту** задаються системами відношень смислопородження, що оформлюються як основоположні для них у варіантах співвіднесення – в синхронії «взаємоорієнтацій» «історизованих» та «постісторичних» парадигм літературної рефлексії – вирізаних у її діахронії «позицій» щодо формотворного начала літератури. **Ряд таких їх узагальнень**, які, «замикаючись» при визначенні «поля огляду» на конкретності вибору «валідної» «категорії літературної реальності» (С. С. Аверинцев), при виявленні її констант репрезентації «розмикаються» у «сферу впливу» опозиційного їй концепту, **формують**: *модель жанрової структури*, розроблена сучасною теорією жанрів «на повороті» до проблеми їх історичності, інспірованому розбудовою історичної поетики (Н. Д. Тамарченко [21]), *генеалогічна матриця тексту*, запроваджена текстологією при «поверненні» до проблематики теоретичної поетики (Ж. Женетт [12]) та *типологія інтертекстуальності*, створена при «просуванні» теорії Тексту від постановки загальних методологічних проблем до вирішення конкретних методичних завдань (Н. П'єге-Гро [19]).

На фоні протистояння «узагальнено-герменевтичного» та «конкретно-поетологічного» «полосів» інтертекстології сама реконструкція жанрового становлення уможлиблюється сполучуваністю «координат» архітекстуального оформлення Тексту та «вимірів» структурування форми жанру, усталених у ретроспекціях історичних «віх» осягнення першопочатків літератури (від античності до ХХ ст.). Співвіднесеність «генералізованих» на цих теренах «параметрів» літературно-творчого процесу характеризується «двовекторністю» – сходженням на напрямі систематизації визначальних для нього відношень смислопородження (в «закріпленні» їх тривимірності погоджуються модальні, тематичні і формальні складники архітексту (осмислені і як жанрові детермінанти) та ситуативно-мовленнєві, змістові та формальні характеристики жанру) і розмежуванням на лінії «утримування» самого «фактора системності» (на котрій протиставляються ціннісно-смилова завершеність жанрової структури і семіотична нон-фінітність формування Тексту).

Установлена конфігурація «взаємовпливів» і «противаг» моделей жанротворення і матриць текстопородження визначається в її методологічній перспективі щодо вивчення роману на засадах сполучення епістемологічних підстав «діалогіки» з передумовами її літературних проєкцій, заданими концепціями романного діалогу й «естетичного об'єкта» (М. М. Бахтін) [5] та відкриттям закону зміни поетологічної домінанти художньої свідомості (С. С. Аверинцев, М. Л. Андреев, М. Л. Гаспаров та ін. [13]). На такому підґрунті генеза роману розглядається як двовимірний – «діалогічний» – процес, що поєднує в собі заснування генеративних моделей жанру (зорієнтоване на принципи оформлення художньої свідомості) із закладанням його структурних матриць (спрямованим на шляхи впорядкування художньої дійсності).

Виокремлені як, відповідно, «зовнішня» і «внутрішня» – відносно самоідентифікації суб'єктивності автора – «сторони» естетичного зрівняння «свого» та «чужого», ці «системи координат» жанрового становлення возз'єднуються при виявленні її «потрійної» орієнтації в «об'єктивованих» параметрах літературно-творчого процесу, означуючи власним сходженням «сурядність» – у царині романотворення – модальності і тематики як жанрових складників, а відтак і «відкритість» їх співвіднесення в романній формі. Тим самим забезпечується безнастанний історичний рух роману, в якому зміни локально-історичних принципів жанротворення спрямовуються «розгортанням» поетологічної «взаємодії» різних способів смислопородження в усталення таких його етико-естетичних орієнтирів, котрі через відповідність і «Я», й «Іншому» уможливають продовження транс-історичної естетизації їх діалогу і на тлі його поетикальних втілень, відзначених тяжінням до його завершення.

В епоху традиціоналізму встановлення генетичних «вимірів» романного жанру відбувається на «ниві» освоєння і відчуження – в романотворних «висловлюваннях» – основ митецького самоусвідомлення і принципів побудови художнього тексту, закладених у ході універсалізації «готового» слова як «носія смислової визначеності» (С. С. Аверинцев). Відтак план формування традиціоналістського роману, що виділяється при визначенні – на теренах трансісторичного усталення романної естетики – самих жанротворних початків, постає сферою «замикання» рецепції літературно-творчих імперативів на рефлексії над формами їх «опанування» поетикою жанру. В його руслі встановлюються «позиції» авторства, обумовлені «зрушеннями» – в «річищі» поетикального прокладання інтерсуб'єктної ціннісної «горизонталі» – «сталих» – «закріплених» естетизацією епістемічної «вертикалі» – поетологічних співвіднесень власне авторського начала художньо-словесної творчості із жанровим та стильовим. Їх зрівнянням актуалізуються «настанови» щодо організації художньої реальності, «зосереджені» на «проясненні» – на оновлених «підвалинах» самовизначення автора – критеріїв відбору і сполучення модальних і тематичних складників жанру в його формі. Відповідно площина романотворення, в якій виявляються способи поетикальної реалізації естетичних принципів жанру, формується в контексті «розмикання» – на шляхах історичної трансформації романної поетики – запроваджених матриць художньої дійсності у «прирощення» основоположних для них моделей літературної творчості.

Таким баченням становлення роману доби традиціоналізму задається рух дослідження генезису його модифікацій від виявлення «активного фону» їх заснування, утвореного дискурсивними «подіями», безпосередньо й опосередковано пов'язаними з ним (і локалізованими як в інтердискурсивному «середовищі» синхронного йому «взаємовивірення» художньо-словесної практики та літературної теорії, так і в процесуальності діахронного жанрового усталення) до визначення генеративних моделей і структурних матриць конкретних романних різновидів. Діапазон реалізованого їх творцями «потенціалу дискурсивності» встановлюється на відкритих ними «горизонтах» диференційованого сприйняття літературної традиції – при «відчуженні» різновидів жанробудови, «відтермінованих» у формуванні роману, і при освоєнні варіантів самоідентифікації авторської суб'єктивності, «осучаснених» у взаємодії літератури та її рефлексії. Подальша конкретизація індикаторів жанру, виявлених в «інтердискурсі» традиціоналістського роману, передбачає попереднє узагальнення тих аспектів співвіднесення «параметрів» жанротворення та «координат» текстопородження, котрими визначаються «виміри» естетизації культурного діалогу, сформовані взаємодією романної поетики з риторикою.

Бібліографічні посилання

1. *Андреев Л. Г.* «Длинные» волны культуры / Л. Г. Андреев // «На границах». Зарубежная литература от средневековья до современности. – М. : Высшая школа, 1994. – С. 3–8.
2. *Андреев М. Л.* Рыцарский роман в эпоху Возрождения / М. Л. Андреев. – М. : Гносис, 1993. – 397 с.
3. *Андреев М. Л.* Итальянское Возрождение: от стиля к жанру / М. Л. Андреев // Историческая поэтика: типы и формы художественного сознания. – М. : Гносис, 1994. – С. 297–325.
4. *Барт Р.* Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт [пер. с фр., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
5. *Бахтин М. М.* Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит-ра, 1975. – 504 с.
6. *Безменова Н. А.* Очерки по теории и истории риторики / Н. А. Безменова. – М. : Наука, 1991. – 138 с.

7. Бройтман С. Н. Историческая поэтика / С. Н. Бройман. – М. : Академия, 2001. – 420 с.
8. Веселовский А. В. Историческая поэтика / А. В. Веселовский. – М. : Наука, 1989. – 330 с.
9. Гаспаров М. Л. Поэзия и проза – поэтика и риторика / М. Л. Гаспаров // Историческая поэтика: типы и формы художественного сознания. – М. : Гносис, 1994. – С. 126–159.
10. Гегель Г. В. Ф. Эстетика : в 4 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Наука, 1968. – Т. 3. – 1971. – 432 с.
11. Гудков Л. Массовая литература как проблема. Для кого? / Л. Гудков // НЛО, 1996. – № 22. – С. 81.
12. Женетт Ж. Введение в архитекст / Ж. Женетт [пер. с франц. Е. Васильева, Е. Гальцова, Е. Гречаная и др.] // Женетт Ж. Фигуры: в 2 т. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – 1998. – 472 с.
13. Категории поэтики в смене литературных эпох / С. С. Аверинцев, М. Л. Андреев, М. Л. Гаспаров [и др.] // Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. – М. : Гносис, 1994. – С. 3–38.
14. Пьеге-Гро Н. Текст. Интертекст. Итертекстология / Н. Пьеге-Гро ; [пер. с фр., общ. ред. и вступ ст. Г. К. Косикова] // Введение в теорию интертекстуальности. – М., 2007. – С. 8–43.
15. Кожинов В. В. Происхождение романа / В. В. Кожинов. – М.: Сов. писатель, 1963. – 440 с.
16. Мелетинский Е. М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 1986. – 320 с.
17. Михайлов А. В. Роман и стиль / А. В. Михайлов // Теория литературы: в 3 т. – М. : ИМЛИ РАН, 2000. – Т. 3. – 2003. – С. 279–352.
18. Михайлов А. Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе / А. Д. Михайлов. – М. : Наука, 1976. – 352 с.
19. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро ; [пер. с фр., общ. ред. и вступ ст. Г. К. Косикова]. – М., 2007. – 326 с.
20. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер [пер. з франц. В. Андрушко, О. Сирцова]. – К. : Дух і Літера, 2002. – 324 с.
21. Тамарченко Н. Д. Методологические проблемы рода и жанра в поэтике XX века / Н. Д. Тамарченко // Теория литературы: в 3 т. – М. : ИМЛИ РАН, 2000. – Т. 3. – 2003. – С. 81–98.
22. Фуко М. Археология знания / М. Фуко [пер. с франц. С. Митина, Д. Стасова]. – К. : Ника-центр, 1996. – 208 с.
23. Lévinas E. Autrement qu'êtrе ou au-delà de l'essence / E. Levinas. – La Haye, 1974. – 268 p.
24. Baker E. The History of the English Novel: In 10 vol / E. Baker. – L., Witherly, 1927. – Vol. 2. – 1942. – 478 p.
25. Davis W. Idea and Act in the Elizabethan Fiction / W. Davis. – N.Y., 1968. – P. 548.
26. Kettle A. Introduction to the English Novel / A. Kettle. – L. : Hutchinson, 1972. – 524 p.
27. Lévinas E. Autrement qu'êtrе ou au-delà de l'essence / E. Levinas. – La Haye, 1974. – 268 p.
28. Salzman P. English Prose Fiction, 1958–1700; a critical history / P. Salzman. – Oxford, 1989. – 568 p.
29. Schlauch M. Antecedents of the English novel, 1450–1600 (from Chaucer to Deloney) / M. Schlauch. – Warszawa – L. : Polish Scientific publ., 1963. – 568 p.

Надійшла до редколегії 17.04.2013 р.